

SUNGUR TÜRKÇESİ ATASÖZÜ ÖRNEKLERİ

Sungur Turkish Proverb Examples

Abdulkadir ATICI*

ÖZET

Atasözleri, toplumların uzun tecrübeler sonucu elde ettikleri özlü sözlerdir. Toplumun değer yargılarını, düşünce yapılarını en açık ve en kısa biçimde şifreledikleri muazzam ifade biçimleridir. Türk sözlü kültürünün en önemli unsurlarından olan atasözleri, ufak tefek farklılıklar gösterse de, bütün Türk dünyasında aynı düşünce tarzından, yaşam biçiminden beslenmektedir. Bu çalışmada da Türk dünyasının bir parçası olan Sungur Türklerinin toplam 114 atasözü tasnif edilmiştir. 2010 yılı Ağustos ayı içerisinde alan araştırması sırasında İran'ın Kirmanşah eyaletine bağlı Sungur şehrinde kaynak kişilerden derlenmiş atasözleri kısaca yapı ve anlam özellikleri bakımından tasnif edilmiş ve yazının sonunda alfabetik sıraya göre toplu bir şekilde sıralanmıştır. İtalic harflerle transkripsiyonu yapılmış Sungur atasözlerinin yanına parantez içinde Türkiye Türkçesi karşılıkları da verilmiştir.

Anahtar kelimeler; İran, Güney Azerbaycan, Sungur Türkçesi, Atasözleri.

ABSTRACT

Proverbs are the sayings that the societies have gained as a result of long experiences. They are great ways of expressions that societies encode their value judgements, mentalities most obviously and shortly. Although the proverbs which are one of the most important elements of Turkish oral culture show trivial differences in the whole Turkish world, it is clear that they fed from the same way of thinking and lifestyle. In this study, 114 proverbs in total of the Sunghur Turks which is a part of the Turkish world were analyzed. The proverbs gathered from informants in the Sunghur city that is connected to Kermanshah state of Iran in August 2010 were briefly analyzed in terms of their structural and semantic characteristics, and at the end of the paper they were all alphebetically put in order. Near the Sunghur proverbs whose transcriptions were made in italic letters were given their Turkey Turkish correspondences in brackets.

Keywords; Iran, South Azerbaijan, Sunghur Turkish, Proverbs.

* Dr., Kırklareli Üniversitesi, KIRKLARELİ, tanabayy@hotmail.com.

GİRİŞ

Bu çalışmada genel hatları ile atasözleri hakkında bilgi verilecek, atasözlerinin tanımı, işlevi gibi konular daha önce yapılan tanımlarla desteklenecektir. Ardından, asıl konumuz detaylı bir biçimde atasözleri üzerinde durmak olmadığı için, Sungur Türklerine geçilecek ve bu Türk topluluğu hakkında bilgiler verilecektir. Son olarak da 2010 yılı itibariyle saha araştırması sırasında bölgedeki kaynak kişilerden ses kayıt yöntemiyle toplanmış olan atasözleri sıralanacak ve kayda geçirilen atasözleri ile ilgili bilgiler verilecektir.

İran coğrafyasında yaşayan Türk diyalektleri (Azerbaycan, Kaşkay, Horasan vs.)¹ resmî yazı dili tarafından koruma altında değildir. Bu nedenle diyalektlerin işlevselliği olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu olumsuzluktan en az etkilenen bölgeler doğal olarak Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdir. Örneğin Güney Azerbaycan olarak adlandırılan İran'ın kuzey bölgeleri yoğun Türk nüfusu sebebiyle bu olumsuzluktan en az etkilenen bölgedir. Fakat Türk nüfusunun kuzeye oranla daha az olduğu bölgelere gidildiğinde dilin işlevselliğinin azaldığı, resmî dil olan Farsçanın etkisinin daha da arttığı görülmektedir. Sungur Türkçesi de bu anlamda yoğun Türk nüfusunun yaşadığı bölgenin dışında kalan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir Türk diyalektidir. Bu nedenle 2013 yılı Ocak ayı itibariyle tamamlanmış olduğumuz doktora çalışmasında Sungur bölgesinde ses kayıt yöntemiyle toplanmış olan dil malzemesi *ses ve şekil özellikleri* açısından tespit edilmiştir.

Bölgede kaynak kişilerden toplanan bazı atasözleri de burada bilim âlemiyle paylaşılmıştır. Bu paylaşım, hem yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Sungur Türkçesine ait malzemenin tespit ve teşhir edilmesi açısından hem de mevcut atasözlerinin diğer Türk topluluklarının atasözleri ile karşılaştırılabilmesine olanak sağlaması açısından son derece önemlidir.

Atasözleri, sözlü kültürün en önemli unsurlarından bir tanesidir. Toplumların yaşam biçimlerini, değer yargılarını ortaya koyan, az sözle çok kavram ve yargının anlatıldığı söz birlikleri durumundaki atasözleri, toplumların var oluş süreci içinde oluşup kuşaktan kuşağa aktarılması sebebiyle ayrıcalıklı bir öneme sahiptir².

Atasözleri, uzun süre sağlaması yapılan, edinilen tecrübeler sonucunda söze dökülen önemli bilgi birikimleridir. Bu bilgi birikimleri süreç içerisinde bireylerin hafızasında gerekli yeri almaktadır ve birey-toplum ilişkisi sebebiyle toplumsal hafızaya dönüşmektedir³.

Dünya üzerinde farklı söyleyişlerle aynı mesajı veren ya da aynı uyarıyı yapan atasözlerinin bulunması sebebiyle atasözleri evrenseldir. Fakat insan denen varlığın doğruyu bulma konusunda farklı yollarla aynı sonuca ulaşması bir gerçeklik olmasına rağmen atasözleri aynı zamanda millidir.

Bu anlayışa göre atasözleri, Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdik-

¹ Geniş bilgi için bkz. Bilgehan A. Gökdağ, **Salmas Ağzı**, KARAM Yayınları, Çorum 2006, s.35-46.

² Yusuf Çotuksöten, **Atasözlerimiz**, Varlık Yayınları, İstanbul 1988, s. 7.

³ Ercan Alkaya, "Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 20, Kayseri 2006/1, s.89-99.

leri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Milletin ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. Anlaşmazlıklarda bir atasözü en büyük yargıç olarak görev yapar⁴.

Atasözleri, sözlü bir şekilde bireyler arasında dolaşması sebebiyle sözlü kültürün önemli unsurlarından birisi hâline gelmektedir. Diğer sözlü geleneklerde (bilmeceler, deyimler vs.) olduğu gibi atasözleri de yazının varlığından önce sözlü kültür dairesi içerisinde ortaya çıkmıştır. Atasözleri, yazısı olmayan toplumlarda bu özelliğiyle eğitici bir unsur olarak da görev yapmıştır, yapmaktadır⁵.

Farklı toplumlar tarafından ve farklı diller aracılığıyla aynı doğruya ulaşmak, mantığın izin verdiği bir gerçeklik olması sebebiyle dünya üzerinde aynı anlama gelen farklı atasözleri tespit etmek de mümkün olmaktadır. Bu durum, toplumların kendi aralarında kültürel etkileşim içinde olduğunu gösterdiği gibi, atasözlerinin de farklı kültürler arasında ortak doğruyu ifade etmede ortak araç olduğunu göstermektedir.

Farklı coğrafyalara, çok geniş alanlara yayılmış olan Türklerde de bu ortak söyleyiş kendisini göstermektedir. Bu anlamda İran'da yaşayan Sungur Türklerinin tecrübelerini aktardığı atasözleri genel Türk dünyasında yaşayan atasözleriyle doğal olarak benzerlikler göstermektedir. Atasözlerinde ortak bir doğruyu, fikri, tecrübeyi aktarırken kimi zaman ufak tefek ses, kimi zaman da dilin kendisine has şekil özellikleri farklılıkları göze çarpmaktadır. Fakat bu farklılıklar çoğu zaman önemsenecek boyutta değildir. Dolayısıyla Türk dünyasına ait atasözlerinde büyük paralellikler bulunmaktadır. Örneğin, *Āc arem dāş de yeyer.* (Aç adam taş da yer.), *Unne korl ki ludāre korlmez.* (Allah'tan korkmayandan kork.) gibi örneklerde de görüldüğü üzere Sungur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi atasözleri arasında olması gerektiği gibi büyük paralellikler vardır. Bu durum aynı kaynaktan beslenildiğinin, aynı hassasiyetler üzerine tecrübelerin inşa edildiğinin, aynı düşünce üzerinde fikir dünyasının oluşturulduğunun güzel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sungur Türkleri günümüzde İran'ın Kirmanşah eyaletine bağlı Sungur şehrinde yaşamaktadırlar. Yedi mahalleden⁶ oluşan Sungur şehrinin toplam nüfusu 45.000 civarındadır⁷. Toplam nüfusun yaklaşık 30.000'ini Sungur Türkleri oluşturmaktadır. 15.000 civarında ise diğer etnik grupların varlığı söz konusudur. Şehrin bağlı bulunduğu Kirmanşah eyaleti

⁴ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1984, s. 199.

⁵ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*, (Çev. S. P. Banon), Metis Yayınları, İstanbul 1995, s. 21.

⁶ En kuzeydeki mahallesi Şehr-i Beşir Abad'dır. Şehr-i Mihmanşehr güneyde yer alırken en güney mahallesi Şehr-i Veliasr'dır. Merkezde bulunan mahalleleri ise Mahalle yi İrşad, Mahalle yi Piresevend, Şehr-i İlahiyye, Şehr-i Niru ye İntizam-i Faz'dır.

⁷ İran'daki nüfus bilgilerinin sağlıklı ve güncel olmaması sebebiyle Sungur şehrine ait nüfus bilgileri 2010 yılında saha araştırması sebebiyle bölgeye gidildiğinde yerel kaynaklardan sözlü olarak alınmıştır.

batıda Irak, kuzeyinde Kürdistan eyaleti, doğuda Hamedan eyaleti, güneydoğuda Luristan eyaleti ve güneybatıda da İlam eyaleti ile çevrilidir.

Sungur Türkleri, İran'da yaşayan diğer Türk gruplarında olduğu gibi, günümüzde resmî yazı diline sahip değildir. Farsçanın resmî yazı dili ve eğitim dili olarak kullanılması sebebiyle Sungur Türkçesi sadece sözlü gelenek içerisinde hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır.

Sungur Türklerinin dil özellikleriyle ilgili ilk çalışma Doerfer'e⁸ aittir. Doerfer 1970'li yıllarda İran'da geniş çaplı araştırmalar yapmış, bu araştırmaları sırasında Sungur şehrine de uğramış ve elde ettiği dil malzemesine ait ilk bilgileri bilim âlemiyle paylaşmıştır.

Sungur Türklerinin tarihi hakkında elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Sungur Türklerinin İran coğrafyasına Moğollar zamanında geldiği yönünde görüşler vardır. Vladimir Minorsky⁹, Sungur Türklerinin Moğol istilasında bu coğrafyaya yerleştiğini belirtmiştir. Bu topluluğunun reisinin Sungur Bey olduğunu ve Sungur Bey'in, Şiraz Moğollarının hizmetinde olduğunu kayda geçmiştir¹⁰.

Sungur Türklerinin Moğollar zamanında İran'a geldiği yönünde bilgi veren bir diğer kişi ise Cevat Heyet'tir. Heyet, yazısında, Sungur Türkleri Moğollar zamanında İran'a yerleşmişlerdir, bilgisini Minorsky'nin yazısına atıfta bulunarak belirtmiştir¹¹.

Konuyla ilgili son bilgi ise Christiane Bulut'a aittir. Bulut, Sungur Türklerinin Moğollar zamanında İran coğrafyasına yerleştikleri görüşünün yaygın görüş olduğunu belirtmiş ve Sungur şehrinde yer alan bir gümbetin Moğollar zamanında yaşamış meşhur Sungur Bey'e ait olduğunun düşünülmesi sebebiyle de bu görüşün desteklendiğini ifade etmiştir¹².

2010 yılı Ağustos ayı içerisinde Sungur şehrinde alan araştırması yapılırken bu konuyla özel olarak ilgilenilmiştir. Şehirde yaşayan kişilere Sungur'a ne zaman geldiklerini bilip bilmedikleri sorulmuştur. Genellikle alınan cevaplar, kendilerinin bu coğrafyaya Moğollar zamanında geldiği yönünde olmuştur¹³.

⁸ Gerhard Doerfer, "Das Sonqor-Türkische (Ein Vorläufiger Bericht)", *Studia Orientalia*, 47, Helsinki 1977, s. 43-56.

⁹ Vladimir Minorsky, "Sungur", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, MEB Yayınları, İstanbul 1970, s. 41.

¹⁰ Minorsky, yazısında Sungur Türkleri ile ilgili yukarıdaki gibi bir tarihî arka plan çizerken bu bilgileri herhangi bir kaynağa dayandırmamıştır.

¹¹ Cevat Heyet, "Sungur Türkleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 675-678.

¹² Christiane Bulut, "Iranian Influences in Sonqor Turkic", *Linguistic Convergence and Areal Diffusion*, RoutledgeCurson, London and New York 2005, s. 241-269.

¹³ 2010 yılı Ağustos ayı içerisinde yapılan alan araştırması sırasında kaynak kişilerle birlikte belediye meclis üyeleriyle de görüşmeler yapılmıştır. Bu konuyla ilgili bilgi almak için hem eğitim görmemiş kaynak kişiler hem de lisans seviyesinde eğitim görmüş kaynak kişilere başvurulmuştur. Eğitim seviyesi yüksek kişiler tarafından aktarılan bilgiler genellikle Sungur Türklerinin Moğollar zamanında bölgeye geldiği yönündedir. Eğitim seviyesi düşük kaynak kişilerden

Bu çalışmada Sungur bölgesinde kaynak kişilerden ses kayıt yöntemi ile toplanmış 114 atasözü tasnif edilmiştir. Atasözleri iki ana başlıkta toplanmıştır. Birinci bölümde yapı özellikleri hakkında kısaca bilgiler verilmiş, ikinci bölümde ise anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca yazının sonunda 114 atasözü alfabetik olarak sıralanmıştır.

I. Yapı Özellikleri

1. Cümle Yapıları

1.1. Geniş Zaman

Atasözlerinde genellikle geniş zaman eki kullanılmaktadır. Bu durum Sungur Türkçesine ait atasözleri için de geçerlidir. Atasözleri genel yarguları içine alan ifade biçimleridir. Söylenilen söz, özel bir zamanı değil geneli kapsamaktadır. Bu nedenle atasözleri geçerliliğini her zaman muhafaza etmektedir. Geniş zaman ekleri de bu özelliğiyle atasözlerine en uygun zaman ekleri olmaktadır.

At minenini tanır.

(At binenini tanır.)

Āc arem dāş de yeyer.

(Aç adam taş da yer.)

El işler, güz korler.

(El çalışır, göz korkar.)

İlan şirin dilinne çiler yaziye.

(Yılan tatlı dil ile dışarıya çıkar.)

Uğirire kalen çilir remmāle.

(Hırsızdan kalan falcıya gider.)

1.1.1. Geniş Zamanın Olumsuzu

Arpe eken buğde dermez.

(Arpa eken, buğday toplamaz.)

Ağrimiyen başi desmāl bağlemezele.

(Ağrımayan başa mendil bağlamazlar.)

Āle kerke balā çılarmez.

(Ala karga çocuk doğurmaz.)

Piçağ üz desisini kesmez.

(Bıçak kendi kılıfını kesmez.)

alınan bilgilerde ise azımsanmayacak kadar kendilerinin Settar Han zamanında bölgeye geldikleri yönünde bilgiler bulunmaktadır. Settar Han (1886-1914) zamanında bölgeye yerleşmiş oldukları bilgisi çok erken bir dönem olması sebebiyle pek kabul görecektir. Ama şehirde yaşayanlar arasında Settar Han'ın çok sevilmesi böyle bir bilginin yaygınlaşmasına daha sonra da genel bir kanı hâline gelmesine sebep olmuş olabilir.

Bice ülmesi ubirisi dirilmez.

(Birisi ölmezse başka birisi dirilmez.)

1.2. Şimdiki Zaman

Sungur Türkçesinde şimdiki zaman ekleriyle oluşturulmuş atasözleri de bulunmaktadır. Yapısal olarak atasözlerinde şimdiki zaman eki kullanılmış olsa da verdiği mesajlar ya da yaptığı uyarılar bakımından şimdiki zaman ekiyle çekime girmiş atasözleri aslında yine anlam bakımından geniş zaman ifade etmektedirler.

At almimi, alur bağliyəđ.

(At almamış, ahır bağlıyor.)

Örçmeme biçâđ.

(Ölçmemiş, biçiyor.)

Üz başini bağlebilmiyâğ gitmi ge'lin başini bağliyəđ.

(Kendi başını bağlayamıyor, gitmiş gelinin başını bağlıyor.)

Bereķu oliyâđ.

(Boş konuşuyor.)

1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Sungur Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman ekinin kullanıldığı atasözleri de bulunmaktadır. Bu tür atasözlerinde ya bitmiş bir olay, durum anlatılmakta ya da öğrenilen geçmiş zaman eki geniş zaman fonksiyonunda kullanılmaktadır.

ĀĀ aparmış.

(Al götürmüş¹⁴.)

¹⁴ Al; *albastı, alkarısı, albıs, almış, alarvadı, alanası, alkızı, alacama* gibi isimlerle anılan ve hemen hemen bütün Türk dünyasında görülen olağanüstü bir varlıktır. Bu olağanüstü varlık sıklıkla lohusalara ve bebeklere musallat olmaktadır. Bu varlık genellikle, lohusanın ciğerini suya atan ya da yiyen uzun boylu, dağınık saçlı, şişman, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak, göğüslerinden birini geriye atmış, çirkin, tepesinde gözü olan, al gömlek giyen bir yaratık olarak tasvir edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Orhan Acıpayamlı, **Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 80.; Abdülkadir İnan, "Al Ruhu Hakkında", Makaleler ve İncelemeler, **Türk Tarih Kurumu**, I, Ankara 1987, s. 259-267.; Reşat Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 18.; Ayşe Duvarcı, "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar", **Bilig**, Sayı: 32, Kış/2005, s. 125-144.; Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 124-130.; Alimcan İneyet, **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz / Celmoğuz**, Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, İzmir 2007, s. 41-48.

Alan araştırması sırasında bu atasözünü söyleyen kaynak kişilere atasözünün anlamı sorulmuştur. Kaynak kişiler yukarıda belirttiğimiz gibi olağanüstü bir varlıktan bahsetmemişlerdir. "ĀĀ aparmış." sözü doğum esnasında kadının aşırı kan kaybı sonucu hayatını kaybetmesi olarak açıklanmıştır.

Abruni yemi heyāni sıçmi.

(Şerefini yemiş, haysiyetini sıçmış.)

Ulmi îlan mincuği.

(Olmuş yılan boncuğu¹⁵.)

İşşeyni ğurese hārde kurt yemi.

(Eşeğin kurt yediği nerde görülmüş.)

1.4. İsim Cümlesi

Sungur Türkçesinde isim cümleleriyle oluşturulmuş atasözleri de bulunmaktadır. Bu tür atasözlerinde yüklem isimlerle oluşturulmuştur.

At minenunni, dúrú gidirenunni, yúl giyenunni.

(At binenindir, elbise giydirenindir, yol gidenindir.)

Āğ yarme kere ğun içiri.

(Beyaz yarma kara ğun içindir.)

Ālinu duzi yul.

(Elinin (tadı) tuzu yok.)

U atlu bíz de piyāde.

(O atlı biz de yaya.)

1.5. Emir Cümlesi

Atasözleri uzun süren tecrübeler sonucunda oluşmuş kanılardır. Bu nedenle atasözlerinde yapılması ya da yapılmaması gereken durumlar doğal olarak en uygun yapı olan emir ekiyle aktarılmaktadır. Sungur Türkçesinde de bu anlamda emir ekiyle oluşturulmuş atasözlerinin bulunması gayet doğaldır.

Başım sinér, nérhm sinérme.

(Başımı kır ama kıymetimi düşürme.)

Bice di, bice işir.

(Bir de, bir dinle.)

Bice yéyenne korl,, bice yemiyenne.

(Bir yiyenden kork, bir de yemeyenden.)

Bile dustluğ iyle duşmençiluğ içi yel kalsi.

(Öyle bir dost ol ki düşmanlık için yel kalsın.)

Tānciye diyer tut, d vşane diyer kaç.

(Taziya der, tut; tavşana der, kaç.)

¹⁵ Bazı yılanların ağzında çok değerli incilerin bulunduğuna inanılması sebebiyle bölgede kullanılan bir söz, çok değerli anlamında.

1.6. Eksilteli Cümle

Sungur Türkçesinde eksilteli cümlelerle oluşturulmuş atasözleri de bulunmaktadır. Bu tür yapılarda genellikle geniş zaman isim bildirmesi kullanılmıştır ve sondaki bildirme eki yazılmamıştır. Atasözünün ifade etmek istediği bilgide herhangi bir eksiklik yoktur. Her ne kadar eksilteli cümle olsa da ifade edilmek istenen yargı ya da düşüncede bir eksiklik yoktur.

Ügde baci ardde keyçi.

(Önde arkadaş, arkada düşman.)

İtuğli pişi sıfet.

(Köpek oğlu ama yüzü kediye benzer.)

Ülmağ bi gün, şmven bi gün.

(Ölmek bir gün, ağlamak bir gün.)

II. Anlam Özellikleri

1. Adaletsizlik

Adaletsizlik, tüm atasözlerinde olduğu gibi Sungur Türklerine ait atasözlerinde de yapılmaması, uzak durulması ve dikkat edilmesi gereken bir konu olarak yer almaktadır.

U atlu biz de piyāde.

(O atlı biz de yaya.)

2. Akıl

Akıl, her zaman atasözlerinde önemsenmiş ve aklın doğru kullanılmasının önemli olduğu belirtilmiştir.

Ağac gürenne hiz it kaçer.

(Kötü köpek (birinin elinde) ağaç gördüğünde kaçar.)

Pülém civımne eğlim başımne.

(Param cebimde, aklım başımda.)

3. Beceriksizlik

Yetenekli veya yeteneksiz insanlar genellikle atasözlerinde yer bulan konulardır. Genel Türk atasözlerinde yetenekli insanlar övülürken, yeteneksiz insanlar da eleştirilmektedir. Sungur Türkçesi atasözlerinde de aynı mantık işlemekte ve yeteneksiz insanlar iyi gösterilmemektedir.

Üz başini bağlebilmiyâğ gitmi ge'lin başini bağliyâğ.

(Kendi başını bağlayamıyor, gitmiş gelinin başını bağlıyor.)

4. Birlik-Berberlik

Birlik beraberlik Türk toplumunda önemsenen bir sosyal algıdır. Sungur Türklerinde de aynı şekilde birlik beraberlik önemsenmekte ve sosyal yapının önemli unsurlarından birisi olarak görülmektedir.

Áti dirnağde ayirmezle.
(Eti, tırnaktan ayırmazlar.)

5. Cahillik

Cahillik her durumda ve her toplumda istenmeyen bir olgudur. Türk toplumunda da cahillik sürekli olarak kötülener, kötü sonuçlar doğuran ve uzak durulması gereken bir konu olarak işlenmektedir. Sungur Türklerinde de genel Türk kanısı kendisini göstermektedir.

Ázan'çi ulmiyenne lurüz uli belğāsım.
(Ezan okuyan olmadığı zaman horoz Ebul Kasım olur.)
İşey ne bili yurğan düşey neneri.
(Eşek ne bilir yorgan döşek nedir.)
Bu yılki kuşu béllírki ğuş.
(Bu yılki kuşu geçen yılki kuş¹⁶.)
Bugunki kuşu dunavki kuş.
(Bugünkü kuşu dünkü kuş.)

6. Cimrilik

Cimrilik, Türk atasözlerinde kötü bir huy olarak gösterilmektedir. Aynı algı Sungur Türklerinin atasözlerinde de kendisini göstermektedir.

Bicesi diri dadâđ acınne ülli, diri varidiyu 'yeneri.
(Birisi dedi baban acından öldü, diğeri dedi ki vardı, yemedi.)
Bice yéyenne korl,, bice yemiyenne.
(Bir yiyenden kork, bir de yemeyenden.)

7. Çalışkanlık

Çalışmak, çalışkanlık her zaman atasözlerinde faydalı bir eylem olarak gösterilmektedir. Sungur Türklerine ait atasözlerinde de çalışkan genel Türk kanısında olduğu gibi iyi bir özellik olarak gösterilmektedir.

El işler, güz korler.
(El çalışır, göz korkar.)
Pıfine pilâğ keyrilmez dügi iseru saru yağ.
(Üfleyerek pilav kavrulmaz, pirinç, yağ ister.)

¹⁶ Küçümseme anlamında kullanılan bir söz, bir topluluk içinde henüz olgunlaşmadığı düşünülen bir kimsenin söylediği sözü küçümsemek, hafife almak için “dünkü çocuk” anlamında kullanılan bir söz.

8. Dikkatsizlik

Dikkatsizlik, atasözlerinde sıklıkla kullanılan bir konudur. Dikkatsizlik sonucu zarar görülebileceği, pişman olunabileceği üzerinde durulmaktadır. Sungur Türklerine ait atasözlerinde de dikkatli olmak gerektiği aksi takdirde kötü sonuçlar doğabileceği ya da zarar görebileceğimiz üzerinde durulmaktadır.

Uğirire kalen çilir remmāle.

(Hırsızdan kalan falcıya gider.)

9. Doğruluk-Dürüstlük

Doğruluk-dürüstlük Türk atasözlerinde övülen bir durumdur. Her durumda doğru olma, dürüst davranma tavsiye edilen bir yol olarak karşımıza çıkar. Sungur Türklerine ait atasözlerinde de bu mantık aynen işlemektedir.

İlan her nağere kejdî delüğe giyenne ras_uli.

(Yılan ne kadar eğri olursa olsun deliğe girdiğinde düz olur.)

Émamzāre şem getirenu, şem uğilliyeni tanir.

(Türbe sahibi mum getirenle mum götüreni (çalanı) tanır.)

Buynini tever kesmez.

(Boynunu balta kesmez.)

10. Dostluk

Dostluk, Türk atasözleri içerisinde sıklıkla işlenen ve önemsenen bir konudur. Sosyal algının kuvvetlenmesinde dostluğun önemli bir görevi vardır. Bu anlamda Sungur atasözlerinde de dostluk aynı mantıkla önemli bir yer tutmaktadır.

At minenini tanir.

(At, binenini tanır.)

El eli tanir.

(El, eli tanır.)

Bize gelen bize ulşer deşşāğleri kuza ulşer.

(Bize gelen bize benzer, hayaları cevize benzer.)

Bile dustluğ_iyle duşmençilüğü_içi yel kalsi.

(Öyle bir dost ol ki düşmanlık için yel kalsın.)

Piçağ üz desisini kesmez.

(Bıçak kendi kılıfını kesmez.)

11. Fakirlik-Yoksulluk

Sungur Türklerine ait atasözlerinde fakirlik konusu zor bir durum olarak işlenmiştir. Fakirlik konusu mevcut atasözlerinde daha çok maddi yönden sıkıntı içinde olan insanları tasvir etmektedir.

Āc arem dāş de yeyer.

- (Aç adam taş da yer.)
Ācınne it kırlâğri.
 (Acından it kırıyor.)
Un deyirmānne bice betmān uni yul.
 (On tane değirmende üç kilo unu yok.)
İşeyi palāninne yeyer.
 (Eşeği semeriyle yer.)
Bit düşmi tumanıne.
 (Bit düşmüş elbisesine.)
Bit düşmi kıur elıne.
 (Bit düşmüş kör eline.)

12. Gençlik

Sungur Türkçesine ait atasözlerinde gençlik konusuyla ilgili atasözleri de bulunmaktadır. Bu tür atasözleri ergenlik ile orta yaş arasındaki zümreyi içine almaktadır. Mevcut atasözlerinde daha çok gençliğin verdiği acemilik vurgulanmaktadır.

- Başı numurtere çılmirmi.*
 (Daha, başı yumurtadan çıkmamış.)
Başı saruluğı çekilmemi.
 (Daha, başının sarılığı çekilmemiş.)

13. Gevezelik

Gevezelik yapmak, boş konuşmak atasözlerinde sıklıkla işlenen bir konudur. Gereğinden fazla konuşmak, laf kalabalığı yapmak Sungur Türklerine ait atasözlerinde olumsuz bir özellik olarak tasvir edilmektedir.

- Berekı oliyâđ.*
 (Boş konuşuyor.)

14. Gurur-Kendini Beğenmişlik

Gurur-kendini beğenmişlik Sungur Türklerine ait atasözlerinde karşımıza çıkmaktadır. Olumsuz bir özellik olan gurur-kendini beğenmişlik insanların çoğu zaman gerçeği görmesini engelleyen bireye zarar veren bir özellik olarak işlenmektedir.

- Baler üzine, diyer, bu menem inanmerem.*
 (Aynada kendi yüzüne bakar, bu ben miyim, inanmıyorum, der.)

15. Güven

Güven, önemli sosyal olgulardan bir tanesidir. Bireyin toplum içerisinde karşısındaki insanlarda hissetmek istediği önemli bir duygudur. Bu duygu atasözlerinde sık sık karşımıza çıkmakta ve güvenilir insan ile güvenilmez insan arasına kesin bir çizgi çekmektedir.

Bağde ekme alu, kıurde dime lalı.
(Bağa erik ekme, Kürt'e dayı deme.)

16. Güzel Söz

Sağlıklı bir iletişim kurabilmenin en önemli şartlarından birisi sözün güzel bir şekilde söylenmesidir. Sözün güzel bir şekilde söylenmesi kimi zaman gerçekleşmesi imkânsız işlerin bile gerçekleşebilir hâle gelmesini, sorunların kolaylıkla çözülmesini sağlamaktadır.

İlan şirin dilinne çiler yazıye.
(Yılan tatlı dil ile dışarıya çıkar.)

17. Hakikat

Atasözlerinin önemli konularından birisi de hakikattir. Gerçekliği tartışılmayan, sonucu değiştirilemeyen olaylar, durumlardır.

Ále kerke balá çılarmez.
(Ala karga çocuk doğurmaz.)
İşirmelu süzleri işirdul.
(Duyulması gereken sözleri duyduk.)
İşşeyni gürese hârde kurt yemi.
(Eşeğin kurt yediği nerde görülmüş.)
Ülmağ bi gün, şmven bi gün.
(Ölmek bir gün, ağlamak bir gün.)

18. Haysiyet-Şeref

Haysiyet-şeref atasözlerinde sıklıkla işlenen bir konudur. Her zaman her durumda taviz verilmemesi gereken hassas bir olgudur. Atasözleri bu anlamda haysiyet-şeref konusunda mesajını net bir şekilde iletmekte ve bu tutumun dışında davranan bireyleri hoş karşılamamaktadır. Ayrıca haysiyetini kaybetmiş bir kişinin bunu tekrar kazanamayacağını, bunun tekrar geri alınabilecek bir şey olmadığını altını çizmektedir.

Abru bahâr gügêti deülli ki duvare gügere.
(Haysiyet, şeref ilkbahar çiçeği değil ki tekrar yeşersin.)
Abruni yemi heyâni siçmi.
(Şerefini yemiş, haysiyetini sıçmış.)
Bmheyeye selâm verub red ul.
(Hayasıza selam ver, selamın alınmasın.)

19. Hırsızlık

Hırsızlık, atasözlerinde istisnasız kötü bir özellik olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca hırsızlık yapma alışkanlığı oluşmuş bir kişinin etrafındakileri de bu kötü alışkanlığa sürükleyebileceğini belirtmektedir.

Bekkal dāşde oğiller, sıçanni kişmişde.

(Bakkal hafif tartar, fare de kuru üzümde çalar.)

20. Huzur

Huzur, bireyin tüm yaşantısını etkileyen önemli bir duygudur. Huzuru olmayan insan hayatından da memnun olmaz. Yaptığı-ettiği, yediği-içtiği hiçbir şeyden zevk alamaz.

Alinu duzi yul.

(Elinin (tadı) tuzu yok.)

21. İkiyüzlülük

İkiyüzlülük atasözlerinde işlenen bir diğer önemli konudur. İkiyüzlü insanlar her zaman atasözlerinde kötü gösterilmiştir. İkiyüzlü olan insanın; yalancı, güvenilmez yanları öne çıkarılmıştır.

Ügde baci ardde keyçi.

(Önde arkadaş, arkada düşman.)

İtuğli pişi sıfet.

(Köpek oğlu ama yüzü kediye benzer.)

İt sıfet deülli pişi sıfeddi.

(İt suratlı değil, kedi suratlıydı.)

Eynı ardi saru çurey ne ardi var ne üzi.

(Arkası önü belli olmayan ekmek gibi ikiyüzlüdür.)

Üzi bice lukicén, süzleri bice kuÇicén.

(Yüzü domuz gibi, sözleri çocuk gibi.)

Bu yalun yúlúçi ya loş dilu içi ya çol pülu içi.

(Bu yakınlık ya hoş dili için ya da çok parası için.)

22. İnanç

İnanç; bireylerin, toplumların düşünce yapılarını, olaylara yaklaşımlarını doğrudan etkilemektedir. Hem birey hem de toplum için önemli kriterlerden bir tanesidir. Durumları, olayları anlamada ya da kabul etmede inanç çok önemli bir görev üstlenmektedir.

Alła açen çiraği benne giçirebilmez.

(Allah'ın yaktığı ışığı kul söndüremez.)

Alłahı birine virenne nenesinnı araşmez.

(Allah birine vereceği zaman soyuna sopuna bakmaz.)

Unne korl ki ludāre korlmez.

(Allah'tan korkmayandan kork.)

Baluğ bilmesi, laluğ ki bili.

(Balık bilmeseyse halik bilir.)

23. Kader

Kader, konusunda inanç başlığı içinde değerlendirilebilir. İnsanın başına gelmiş ya da gelebilecek olayların algılanmasında veya kabul edilmesinde kader algısının önemli bir rolü bulunmaktadır.

Aremu alinne her neme yazmışle ile uri.

(Adamın alnına ne yazılmışsa o olur.)

Āğ itu kere ğuni.

(Ak iti, kara gün için.)

Bice ülmesi ubirisi dirilmez.

(Biris ölmezse başka birisi dirilmez.)

24. Korkaklık

Korkaklık, genellikle iyi bir özellik olarak gösterilen cesaretin karşısında kötü bir özellik olarak gösterilmektedir.

İki kıçı var idi ikire allı.

(İki ayağı vardı (kaçmak için) iki tane daha aldı.)

25. Ölüm

Ölüm, atasözlerinde işlenen önemli konulardan birisidir. Üzücü bir durum olmasına rağmen bir gerçeklik olması sebebiyle atasözleri sıklıkla bireylere bu gerçekliği hatırlatmaktadır.

Āl aparmış.

(Al götürmüş¹⁷.)

¹⁷ Al; *albastı, alkarısı, albıs, almış, alarvadı, alanası, alkızı, alacama* gibi isimlerle anılan ve hemen hemen bütün Türk dünyasında görülen olağanüstü bir varlıktır. Bu olağanüstü varlık sıklıkla lohusalara ve bebeklere musallat olmaktadır. Bu varlık genellikle, lohusanın ciğerini suya atan ya da yiyen uzun boylu, dağınık saçlı, şişman, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak, göğüslerinden birini geriye atmış, çirkin, tepesinde gözü olan, al gömlek giyen bir yaratık olarak tasvir edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Orhan Acıpayamlı, **Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 80.; Abdülkadir İnan, "Al Ruhu Hakkında", Makaleler ve İncelemeler, **Türk Tarih Kurumu**, I, Ankara 1987, s. 259-267.; Reşat Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 18.; Ayşe Duvarcı, "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar", **Bilig**, Sayı: 32, Kış/2005, s. 125-144.; Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 124-130.; Alimcan İneyet, **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz / Celmoğuz**, Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, İzmir 2007, s. 41-48.

Alan araştırması sırasında bu atasözünü söyleyen kaynak kişilere atasözünün anlamı sorulmuştur. Kaynak kişiler yukarıda belirttiğimiz gibi olağanüstü bir varlıktan bahsetmemişlerdir. "Āl aparmış." sözü doğum esnasında kadının aşırı kan kaybı sonucu hayatını kaybetmesi olarak açıklanmıştır.

Başı deymi elhed daşına.
(Başı deymiş mezar taşına.)

26. Paragöz Olma

Paragöz olma, cimrilik gibi algılanabilecek bir durumdur. Her iki durum da atasözlerinde kötü bir huy olarak gösterilmektedir.

Ağ töf gürenne une İyal iki ğeranluğ di.
(Beyaz tükürüğü yerde gördüğünde onu iki kuruş zanneder.)

27. Sebep-Sonuç

Sebep-sonuç ilişkisi Sungur Türklerine ait atasözlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Belli bir sebeple yapılan işlerin belli sonuçları doğuracağı belirtilmektedir.

Atılan düşer.
(Atılan düşer.)
Arpe eken buğde dermez.
(Arpa eken buğday dermez.)
Udde kül düşer küllere ut.
(Ateşe kül düşer, küle de ateş.)

28. Tembellik

Tembellik Sungur atasözlerinde işlenen bir diğer konudur. Her durumda ve her zaman kötü bir durum olarak gösterilmektedir.

İşey işde kalenne bern u kulağ uli.
(İş görmeyen eşeği, sahibi keser.)
Béllirki lermāni bu yıl sâđrāđ.
(Geçen yılki harmanı bu yıl savurur.)

29. Terbiye

Terbiye, atasözlerinde özellikle aile içinde büyüklerin küçüklere miras olarak bıraktığı önemli bir miras olarak gösterilmektedir. Terbiyeden yoksun bir aile ya da toplumda sosyal düzenin bozulacağını altı çizilmektedir.

Uşşāğ ezmzdi terbiyeti ezizrağ.
(Çocuk azizdir, terbiyesi ise daha aziz.)
İt hızluğunneri kurt samanluğde balá éyler.
(İt cilve yaparsa, kurt samanlıkta çocuk yapar.)

30. Vefasızlık

Vefasızlık, atasözlerinde kötü bir davranış olarak işlenmektedir. Vefa duygusunun olmadığı durumlarda güvensizlik meydana gelir ve bu durumlarda kötü sonuçlar ortaya çıkabilir.

İt hızluğenleri kurt gelikene.

(İt vefasız olursa, kurt gelir.)

31. Yalan

Yalan, atasözlerinde her zaman ve her durumda kötü karşılanan bir davranıştır. Bütün kötülüklerin anası olarak görülmektedir. Yalana bulaşmış bir kişinin söylediği yalan sebebiyle daha kötü işler yapmak zorunda kalabileceğinin altı çizilmektedir.

Eger abu dilire varu ulmiyeydi, kerke güzu çılardı.

(Eğer şu dili de olmasaydı, karga gözünü çıkarırdı.)

Unu ipine çepe gitmağ ulmez.

(Onun ipiyle ağaç toplamaya gitmek olmaz.)

Bice yalançı bice temevpār.

(Hem yalancı hem açgözlü.)

Pişi bezedirmağ, pişi pişi iyilemağ.

(Kediyi süslemek, pisipisi yapmak.¹⁸)

32. Yardımlaşma

Yardımlaşma, atasözlerinde sıklıkla vurgulanan bir unsurdur. Komşu komşunun külüne muhtaçtır, mantığı her zaman yardımlaşmanın gerekliliğini, her zaman herkesin herkese ihtiyaç duyabileceğini belirtmektedir.

El eli yüver, elle düner el_üzi över.

(El eli yıkar, el de döner yüzü yıkar.)

33. Zahmet Çekme; Çaba; Gayret

Atasözlerinde sıklıkla sözü geçen ve iyi bir davranış olarak gösterilen önemli bir konu da çaba, gayrettir. Bir şeye ulaşmak için mutlaka zahmet çekmek gerekir. Zahmetsiz iş olmaz.

Baluğ tuten gutini bağler soÑul suÑe.

(Balık tutan kığını soğuk suya sokar.)

SONUÇ

Sungur Türklerinde diğer Türk topluluklarının atasözlerinde olduğu gibi benzer anlam ve yapı özellikleri bulunmaktadır. Atasözlerinin ifade edilişlerinde ses ve şekil özellikleri bakımından farklılıklar bulunması gayet doğaldır.

¹⁸ Kedi süslemek sözü bölgede aldatmak anlamında kullanılıyor.

Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Sungur atasözlerinde de sıklıkla geniş zaman eki kullanılmaktadır. Genel bir bilginin ya da doğrunun anlatılıyor olması doğal olarak geniş zaman çekimin kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca yine fiil cümlelerinin yanında isim cümleleri ve eksilteli cümle kullanımı da mevcuttur. Gerek isim cümlesi gerekse de eksilteli cümlelerde aktarılmak istenen düşüncede herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır.

Kaynak kişilerden tespit edilmiş 114 atasözünde Sungur Türklerine ait sosyal, kültürel bilgiler bulunmaktadır. Yaşam biçimleri, dünya görüşleri atasözlerinde gerekli izleri bırakmış durumdadır.

İran coğrafyasında yaşayan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Sungur Türklerine ait bu atasözü malzemesi hem kayıt altına alınmış olması hem de diğer Türk atasözleriyle karşılaştırılabilir hale getirilmiş olması sebebiyle son derece önemlidir.

Farklı coğrafyalarda, farklı tarihî süreçlerden, farklı siyasi aşamalardan geçmiş olmasına rağmen bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Sungur Türklerinde de Türk'ün dünyaya bakış şeklinin aynı olduğu görülmektedir.

Sungur Türkçesi Atasözü Örnekleri

Abru bahār güğéti deülli ki duvare gügere. (Haysiyet, şeref ilkbahar çiçeği değil ki tekrar yeşersin.)

Abruni yemi heyāni siçmi. (Şerefini yemiş, haysiyetini sıçmış.)

Āc arem dāş de yeyer. (Aç adam taş da yer.)

Ācınne it kırlâğri. (Acından it kırıyor.)

Açılmemiş sifre bir eybi var, açılan sifrenü min_u bir eybi var. (Açılmamış sofranın bir ayıbı var, açılmış sofranın ise bin bir ayıbı var.)

Āğ itu kere ğuni. (Ak it, kara gün için.)

Āğ töf ğurenne une lıyal iki ğeranluğdi. (Beyaz tükürüğü yerde gördüğünde onu iki kuruş zanneder.)

Āğ yarme kere ğun içiri. (Dövülmüş yarma kara gün içindir.)

Ağac ğurenne hiz it kaçer. (Kötü köpek (birinin elinde) ağaç gördüğünde kaçır.)

Ağrimiyen başi desmāl bağlemezle. (Ağrımayan başa mendil bağlamazlar.)

Āl aparmış. (Al götürmüş¹⁹.)

¹⁹ Al; *albastı, alkarısı, albıs, almış, alarvadı, alanası, alkızı, alacama* gibi isimlerle anılan ve hemen hemen bütün Türk dünyasında görülen olağanüstü bir varlıktır. Bu olağanüstü varlık sıklıkla lohusalara ve bebeklere musallat olmaktadır. Bu varlık genellikle, lohusanın ciğerini suya atan ya da yiyen uzun boylu, dağınık saçlı, şişman, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak, göğüslerinden birini geriye atmış, çirkin, tepesinde gözü olan, al gömlek giyen bir yaratık olarak tasvir edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Orhan Acıpayamlı, **Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 80.; Abdülkadir İnan, "Al Ruhu Hakkında", Makaleler ve İncelemeler, **Türk Tarih Kurumu**, I, Ankara 1987, s. 259-267.; Reşat Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 18.; Ayşe Duvarcı, "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar

- Ále kerke balá çılarmez.* (Ala karga çocuk doğurmaz.)
- Álinu duzi yul.* (Elinin (tadı) tuzu yok.)
- Álía açen çıraği benne giçirebilmez.* (Allah'ın yaktığı ışığı kul söndüremez.)
- Álláh birinne virenne nenesınnı araşmez.* (Allah birine vereceği zaman soyuna sopuna bakmaz.)
- Aremu alınne her neme yazmışle ile uri.* (Adamın alnına ne yazılmışsa o olur.)
- Arpe eken buğde dermez.* (Arpa eken buğday dermez.)
- At almimi, alur bağliyâğ.* (At almamış, ahır bağıyor.)
- At minenini tanir.* (At binenini tanır.)
- At minenunni, dúń gidirenunni, yúl giyenunni.* (At binenindir, elbise giydirenindir, yol gidenindir.)
- Áti dirnağde ayirmezle.* (Eti, tırnaktan ayırmazlar.)
- Atílen düşer.* (Atılan düşer.)
- Ázan'çi ulmiyenne lurüz uli beğāsım.* (Ezan okuyan olmadığı zaman horoz Ebul Kasım olur.)
- Bağde ekme alú, kıurde dime lalú.* (Bağa erik ekme, Kürt'e dayı deme.)
- Balá nenere yekerağ.* (Çocuk annesini geçti.)
- Baler üzine, diyer, bu menem inanmerem.* (Aynada kendi yüzüne bakar, bu ben miyim, inanmıyorum, der.)
- Baluğ bilmesi, laluğ ki bili.* (Balık bilmese halik bilir.)
- Baluğ tuten gutini bağler soÑul suÑe.* (Balık tutan kıcını soğuk suya sokar.)
- Başım sinér, nérlim sinérme.* (Başımı kır ama kıymetimi düşürme.)
- Başı deymi elhed daşıne.* (Başı deymiş mezar taşına.)
- Başı numurtere çılmirmi.* (Daha başı yumurtadan çıkmamış.)
- Başı saruluğı çekilmemi.* (Daha başının sarılığı çekilmemiş.)
- Béllírki lermáni bu yıl sâğrâğ.* (Geçen yılki harmanı bu yıl savurur.)
- Bereku oliyâğ.* (Boş konuşuyor.)
- Bekkal dâşde oğiller, siçanni kişmişde.* (Bakkal hafif tartar, fare de kuru üzümden çalar.)
- Bi yerde yatmez sulğisi altine.* (Suyun altında kalacağı hiçbir yerde yatmaz.)
- Bice di, bice işir.* (Bir de, bir dinle.)

ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, **Bilig**, Sayı: 32, Kış/2005, s. 125-144.; Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 124-130.; Alimcan İneyet, **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz / Celmoğuz**, Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, İzmir 2007, s. 41-48.

Alan araştırması sırasında bu atasözünü söyleyen kaynak kişilere atasözünün anlamı sorulmuştur. Kaynak kişiler yukarıda belirttiğimiz gibi olağanüstü bir varlıktan bahsetmemişlerdir. “*Ál aparımış*.” sözü doğum esnasında kadının aşırı kan kaybı sonucu hayatını kaybetmesi olarak açıklanmıştır.

Bice işi getirin başına bilsi bice betmān unne neçe fetire çiler. (Bir iş getirin ki başına, bir betman²⁰ undan kaç fetire²¹ çıkar bilsin.)

Bice işi getirin başına ki debbāğ diri başına getimemi. (Ona öyle bir şey yapın ki derinin başına gelmemiş olsun.)

Bice nādan daş ati çāhe kırıl ağıl çilarebilmezi. (Bir deli bir taş atar kuyuya, kırk akıllı çıkaramaz.)

Bice ülmesi ubirisi dirilmez. (Birisi ölmezse başka birisi dirilmez.)

Bice yalançı bice temevpār. (Hem yalancı hem açgözlü.)

Bice yéyenne korl,, bice yemiyenne. (Bir yiyenden kork, bir de yemeyenden.)

Bicesi diri dadāđ acinne ülli, diri varidiyu 'yemeri. (Birisi dedi baban acından öldü, diğeri dedi ki vardı, yemedi.)

Bile dustluğ,iyle duşmençiluğ,içi yel kalsi. (Öyle bir dost ol ki düşmanlık için yel kalsın.)

Bit düşmi kır elne. (Bit düşmüş kör eline.)

Bit düşmi tumanıne. (Bit düşmüş elbisesine.)

Bize gelen bize ulşer deşşāğleri kuza ulşer. (Bize gelen bize benzer, hayaları cevize benzer.)

Bmheyeye selām verub red,ul. (Hayasızca selam ver, selamın alınmasın.)

Bu yalun yúluçi ya loş dilu,içi ya çol pülu,içi. (Bu yakınlık ya hoş dili için ya da çok parası için.)

Bu yılki kuşu béllirki ğuş. (Bu yılki kuşu geçen yılki kuş²².)

Buğaz yiddi buğani var. (Boğazın yedi boğumu var.)

Buğunki kuşu dunavki kuş. (Bugünkü kuşu dünkü kuş.)

Busan eyesi gelmi. (Bostan sahibi gelmiş.)

Busani gúf çilarmi. (Bostanında gül bitmiş.)

Buynini tever kesmez. (Boynunu balta kesmez.)

Eger abu dilire varu ulmiyeydi, kerke güzu çılarırdi. (Eğer şu dili de olmasaydı, karga gözünü çıkarırdı.)

El eli tanır. (El, eli tanır.)

El eli yüver, elle düner el,üzi üver. (El eli yıkar, el de döner eli yüzü yıkar.)

El işler, güz korler. (El çalışır, göz korkar.)

Émamzāre şem getirenu, şem uğilliyeni tanır. (Türbe sahibi mum getirenle mum götüreni (çalanı) tanır.)

²⁰ Bir ağırlık birimi, yaklaşık 5,5 kilo.

²¹ Bir tür ekmek, Türkiye'deki pidelere benzer.

²² Küçümseme anlamında kullanılan bir söz, bir topluluk içinde henüz olgunlaşmadığı düşünülen bir kimsenin söylediği sözü küçümsemek, hafife almak için "Dünkü çocuk" anlamında kullanılan bir söz.

Emmr dmvan ferrāṣi, ile üzve yaraṣi. (Emin divanının kölesi, kölelik sana yakışıyor.)
Eyni ardi saru çurey ne ardi var ne üzi. (Arkası önü belli olmayan ekmek gibi ikiyüzlüdür.)

İki ğeranluğ işeyde bir ğeranyarenluğ korig düşer. (İki kuruşluk eşek bir buçuk kuruşluk semer alır.)

İki kıcı var idi ikire allı. (İki ayağı vardı (kaçmak için) iki tane daha aldı.)

İlan her nağere kejdı delüğe giyenne ras ulı. (Yılan ne kadar eğri olursa olsun deliğe girdiğinde düz olur.)

İlan şirin dilinne çiler yaziye. (Yılan tatlı dil ile dışarıya çıkar.)

İşey hārde düşey hārde. (Eşek nerde, döşek nerde.)

İşey işde kalenne bern u kulağ ulı. (İş görmeyen eşeği, sahibi keser.)

İşey ne bili yurğan düşey nemi. (Eşek ne bilir yorgan döşek nedir.)

İşey ülmağ it béyram éyli. (Eşek öldüğünde it bayram eder.)

İşeyi palanınne yeyer. (Eşeği semeriyle yer.)

İşeyu gücine gelmeyâğ, girişmi palanına. (Eşeğe gücü yetmiyor, palanına girişmiş.)

İşirmelu süzleri işirdul. (Duyulması gereken sözleri duyduk.)

İşşeye minmağ bice eybdi, ánmağ iki. (Eşeğe binmek bir ayıptı, inmek iki.)

İşşeyi kúlpire gésdi. (Eşeği köprüde geçti.)

İşşeyni ğurese hārde kurt yemi. (Eşeğin kurt yediği nerde görülmüş.)

İt ğıçınne tıkan çılarmağ. (İt ayağından diken çıkarmak.)

İt giddi meçhire. (İt girdi mescide.)

İt hızluğenneri kurt gelikene. (İt vefasız olursa kurt gelir.)

İt hızluğunneri kurt samanluğde balá éyler. (İt cilve yaparsa, kurt samanlıkta çocuk yapar.)

İt sıfet deüllı pişi sıfeddi. (İt suratlı değil, kedi suratlıydı.)

İtuğli pişi sıfet. (Köpek oğlu ama yüzü kediye benzer.)

Örçmemi biçâđ. (Ölçmemiş, biçiyor.)

Peşá ağzınne ülâđ. (Sineğin ağzında ölür.)

Pıfıne pilâğ keyrilmez dügi iseru saru yağ. (Üfleyerek pilav kavrulmaz, pirinç, yağ ister.)

Pıçağ üz desisini kesmez. (Bıçak kendi kılıfını kesmez.)

Pişi bezedirmağ, pişi pişi iyilemağ. (Kediyi süslemek, pisipisi yapmak.²³)

Polyeyen kaşuğı bilinneri. (Bok yiyenin kaşığı bilinir.)

Pún giyese diyelle bmjdi, yavaş giyese diyelle gmjdi. (Hızlı gitse piç derler, yavaş gitse aptal derler.)

Pülém civımne eğlim başımne. (Param cebimde, aklım başımda.)

²³ Kedi süslemek sözü bölgede aldatmak anlamında kullanılıyor.

Püneçi eyağyalen ulli. (Ayakkabıcı yalınayak olur.)

Tānciye diyer tut, d' vşane diyer kaç. (Taziya der, tut; tavşana der, kaç.)

Tay düşse zeyn_illemesi. (Tay düşsün, yaşamasın.)

U atlu bíz de piyāde. (O atlı biz de yaya.)

Udde kül düşer küllere ut. (Ateşe kül düşer, küle de ateş.)

Uğirire kalen çilir remmāle. (Hırsızdan kalan falcıya gider.)

Uğirisi güc ulenne, iv eyesini tuter. (Hırsız güçlü olduğunda ev sahibini yakalarlar.)

Ulmi ilan mincuği. (Olmuş yılan boncuğu²⁴.)

Ulmiş aynúv gün. Ay gün bibini gurmezdi. Yáni ay gece çiler gün gunnuz. Bulár bibi-ni hiç ferl vurmezle. Yáni veldi bice nefer kem peydādsiesen gúlmiyesi diyelle ulmiş ay u gün. (Ay ile gün gibi olmuş. Ay ile gün birbirini görmezdi. Yani ay gece çıkar, gün ise gündüz. Bunlar birbirini hiç görmezler. İşte eğer bir kişi hiç gülmezse ona aynı ay ile gün olmuş derler.)

Un deyirmāne bice betmān uni yul. (On tane değirmende üç kilo unu yok.)

Uni alinmi kelvilire asılmi dāre. (Unu elenmiş, eleği de asılmış.)

Unne korl ki ludāre korlmez. (Allah'tan korkmayandan kork.)

Unu ipine çepe gitmağ ulmez. (Onun ipiyle ağaç toplamaya gitmek olmaz.)

Uşşāğ ezmzdi terbiyeti ezizrağ. (Çocuk azizdir, terbiyesi ise daha aziz.)

Üce ate minen tiz düşer. (Yüksek ata binen çabuk düşer.)

Ügde baci ardde keyçi. (Önde arkadaş, arkada düşman.)

Ülmağ bi gün, şmven bi gün. (Ölmek bir gün, ağlamak bir gün.)

Üluve üz verese, siçer kefene. (Ölüye yüz verersen kefene sıçar.)

Üz başini bağlebilmiyâğ gitmi ge'lin başini bağliyâğ. (Kendi başını bağlayamıyor, gitmiş gelinin başını bağlıyor.)

Üz daşiyu üz başi. (Kendi taşı, kendi başı.)

Üz u düz. (Tam yüz.)

Üzi bice lukicén, süzleri bice kuçicén. (Yüzü domuz gibi, sözleri çocuk gibi.)

Üzi diyese deyirmān daşiri. (Yüzü değirmen taşı gibi.)

ÇALIŞMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ ÜNLÜLER

Çalışmada Kullanılan İşaretler		IPA Karşılıkları	
ā	Uzun /a/	a:	Uzun /a/
á	/a/-/e/ arası ünlü	a	Açık, ön, düz (predorsal)
ã	/a/-/o/ arası ünlü	ɔ	Açık, arka, daha yuvarlak
é	Kapalı /e/	e	Yarı kapalı, ön, düz
'	/e/-/ö/ arası ünlü	ɛ	Yarı açık, ön, daha yuvarlak

²⁴ Bazı yılanların ağzında çok değerli incilerin bulunduğuna inanılması sebebiyle bölgede kullanılan bir söz, çok değerli anlamında.

í	/ı/-i/ ünlüsü	i	Kapalı, orta, düz
ū	Uzun /u/	u	Uzun /u/
ú	/u/-ü/ arası ünlü	u	Kapalı, orta, yuvarlak

ÜNSÜZLER

Çalışmada Kullanılan İşaretler		IPA Karşılıkları	
đ	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /d/ ünsüzü	dʲ	Tonlu, dış eti, patlamalı
ğ	Arka damak /g/si	g	Tonlu, arka damak, patlamalı
j	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /g/ ünsüzü	ʝ	Tonlu, ön damak, patlamalı
ğ	Tonlu, arka damak, sızıcı	ɣ	Tonlu, arka damak, sızıcı
h	Hırıltılı ve tonsuz arka damak /h/ ünsüzü	χ	Tonsuz, küçük dil, sızıcı
ķ	Arka damak /k/ ünsüzü	k	Tonsuz, arka damak, patlamalı
p	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /k/ ünsüzü	cʲ	Tonsuz, ön damak, patlamalı
ķ	Orta damak /k/ ünsüzü	cʷ	Tonsuz, arka damaksılaştırmış, ön damak, patlamalı
k	Dip damak /k/ ünsüzü	q	Tonsuz, küçük dil, patlamalı
l	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /l/ ünsüzü	l	Tonlu, dış eti, yanal akıcı
ń	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /n/ ünsüzü	nʲ	Tonlu, dış eti, genizsi
ð	Çift Dudak /v/ ünsüzü	β	Tonlu, çift dudak, sızıcı
y.	Düşmek üzere olan /y/ ünsüzü	j̣	İşitimsiz (Diakritik)

DİAKRİTİKLER ÜNLÜLER

Çalışmada Kullanılan İşaretler		IPA Karşılıkları	
ˉ	Ünlüler üzerinde uzunluk işareti	:	Uzun (Diakritik)
˘	Kalın ünlüler üzerinde yarı incelme işareti	+	Dil ağzın önünde (Diakritik)
◌◌	Düz ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti	,	Yarı yuvarlak, yuvarlağa yakın (Diakritik)
◌◌	Diftong	◌◌	Diftong (durak yok)

ÜNSÜZLER

Çalışmada Kullanılan İşaretler	IPA Karşılıkları
/k/nin altında, /g/nin üstünde arka damak işareti	ʏ Arka damaksılaşmış (Diakritik)
Ünsüzler üzerinde telaffuz noktasının daha öne kaydığını gösteren işaret	j Ön damaksılaşmış (Diakritik)
Ünlüler altında belirsizlik (düşmek üzere oluş) işareti	ɿ İşitimsiz (Diakritik)
Vurgu işareti (Standart Türkiye Türkçesinden farklı ya da daha şiddetli vurgulanan hecelerden önce konur)	' Birincil vurgu
Ulama işareti	◌̣ Ulama (durak yok)

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI Orhan, **Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974.
- AKSOY Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1984.
- AKSOY Ömer Asım, "Atasözleri, Deyimler", **TDAY-Belleten**, Sayı 217, Ankara 1998.
- ALKAYA Ercan, "Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 20, Kayseri 2006/1.
- BOZKAPLAN Şerif Ali, "Atasözlerinin Yapı ve İşleyiş Biçimlerine İlişkin Bir Örnekleme Modeli", **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I**, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- BULUT Christiane, "Iranian Influences in Sonqor Turkic", **Linguistic Convergence and Areal Diffusion**, RoutledgeCurson, London and New York 2005.
- ÇOBANOĞLU Özkul, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- ÇOTUKSÖTEN Yusuf, **Atasözlerimiz**, Varlık Yayınları, İstanbul 1988.
- DOERFER Gerhard, "Das Sonqor-Türkische (Ein Vorläufiger Bericht)", **Studia Orientalia**, 47, Helsinki 1977.
- DUVARCI Ayşe, "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar", **Bilig**, Sayı: 32, Kış/2005, s. 125-144.
- GENÇ Reşat, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- GÖKDAĞ Bilgehan A., **Salmas Ağzı**, KARAM Yayınları, Çorum 2006.
- HEYET Cevat, "Sungur Türkleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- İNAN Abdülkadir, "Al Ruhı Hakkında", Makaleler ve İncelemeler, **Türk Tarih Kurumu**, I, Ankara 1987, s. 259-267.

İNAYET Alimcan, **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz / Celmoğuz**, Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, İzmir 2007.

MİNORSKY Vladimir, "Sungur", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 11, MEB Yayınları, İstanbul 1970.

ONG Walter J., **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi**, (Çev. S. P. Banon), Metis Yayınları, İstanbul 1995.